

Психолого-педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до творчої самореалізації у професійній діяльності // Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами інноваційних освітніх технологій: Випуск 6: Зб. наук, праць / За заг. ред. Л.В. Калініної, О.Є. Антонової. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2008. – С. 104-107 (Михальчук Я.)

*Михальчук Яна,
науковий керівник: Антонова О.Є.*

Психолого-педагогічні умови підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до творчої самореалізації у професійній діяльності

Одним з пріоритетних напрямів реформування вищої освіти в Україні є гуманізація освітньої діяльності, спрямування навчально-виховного процесу на формування творчої особистості майбутнього фахівця, створення умов для розкриття талантів, духовно-емоційних та розумових здібностей студентів. Особливості соціально-економічної та культурної ситуації в нашій країні полягають в тому, що зміни у суспільстві ставлять проблему розвитку людини у ранг пріоритетних завдань. При цьому оновлення в освіті пов'язані з визнанням провідної ролі внутрішньої активності особистості у її розвитку. Тому успішність сучасних реформ освіти природним чином пов'язана з утвердженням ідеї саморозвитку дитини та педагога, а також самореалізації педагога у професійній діяльності.

Однак зміни у суспільстві створили не тільки передумови для гуманізації та демократизації школи, а й відкрили можливості для інноваційної діяльності вчителя, творчості, саморозвитку та самореалізації. У більш широкому суспільному плані рівень задоволення професійною діяльністю може свідчити про соціальне благополуччя суспільства в цілому.

Сьогодні поставлені нові цілі й цінності професійної підготовки сучасного вчителя. У найширшому змісті, з позицій гуманістичної психології та акмеології ця ціль може бути сформульована як створення умов для підвищення вірогідності самореалізації особистості спеціаліста як суб'єкта професійної діяльності. Вимоги до школи зростають значно швидше, ніж держава і суспільство змінюють на краще статус учителя, мотивацію його до праці. Наслідком цього стала низька спроможність традиційної методичної системи створювати належні педагогічні умови для інноваційної діяльності вчителя. Ось чому питання творчості вчителя є сьогодні важливим не лише для молодих, але й для досвідчених педагогів

Саме педагогічна творчість вчителя значною мірою зумовлює впровадження особистісно-орієнтованих освітніх технологій, створення сприятливих умов для внутрішнього саморуку (саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення) педагога і вихованця. Самореалізація – це здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості, сумісної діяльності з іншими людьми, соціумом, світом взагалі. Самореалізація – це не лише процес, а й результат.

При цьому в межах гуманістичної психології та акмеології результат самореалізації завжди має суб'єктивний характер, оскільки ступінь реалізації внутрішнього потенціалу краще від усіх може оцінити лише сама людина у своїх суб'єктивних переживаннях. Об'єктивними ж критеріями рівня самореалізації особистості можуть виступати індивідуально-психологічні властивості. Згідно принципу розвитку особистості в діяльності, у процесі діяльності властивості особистості певним чином перетворюються, пов'язуються один з одним, відбувається їх інтеграція. Результатом цього процесу є утворення в структурі особистості нових, більш загальних властивостей з більш складною структурою – інтегральних властивостей особистості.

Найчастіше у психології особистості під інтегральними властивостями розуміють спрямованість, ціннісні орієнтації, ролі, статусні характеристики особистості. Однак вони більшою мірою характеризують людину з точки зору її соціальної сутності. Не можна забувати і про існування таких інтегральних властивостей як духовність, автентичність, твердість у смислі протистояння несприятливим умовам, інтернальність-екстернальність, особистісне багатство тощо.

Змінена освітня парадигма потребує докорінного переосмислення всього позитивного досвіду, накопиченого російською, радянською та сучасною педагогічними школами. Нагальною потребою стають дослідження, присвячені проблемі удосконалення професійної педагогічної підготовки майбутнього вчителя, які розглядаються у контексті формування педагогічної творчості як підґрунтя, що визначає професійну компетентність спеціаліста.

Особливістю діяльності вчителя є його участь у творчому акті творення нової людини. Отже творчість – це найбільш суттєва сторона діяльності педагога. Найважливішим завданням школи є створення в учнів установок на творчість, на вільний, але відповідальний та аргументований вибір або на створення нових

можливостей. Однак, педагог, сам творче не розвинений, не зможе розвинути творчі здібності своїх учнів. Вчитель сам має бути творчою людиною. Творчість сучасного вчителя – це віра у потенційні сили і можливості дитини, вміння бачити свою соціальну роль в успіхах своїх підопічних, їх моральному становленні.

Сучасна наука визначає творчість як багатомірне поняття, яке в цілому характеризується ступенем активності особистості. З точки зору філософії творчість можна розглядати як процес і результат певної діяльності. Творчість – це спосіб існування особистості. Творчість – це процес створення чогось нового, який нерозривно пов'язаний з пізнавальною діяльністю, яка є відображенням об'єктивного світу у свідомості людини. У процесі творчості не тільки відображаються предмети та явища об'єктивного світу, але й пізнаються цілі, умови та причини виникнення та існування цих предметів та явищ.

Тому творчість сучасного вчителя можна розглядати як процес складних суб'єкт-суб'єктних відносин між творцями та суб'єктами творчості, як єдність пізнання та перетворення. Це в свою чергу є пізнавальним компонентом світогляду, який є необхідним для формування якостей особистості педагога.

Розкриття творчого потенціалу особистості є головним завданням педагогічної діяльності, яка визначається характером цієї діяльності, інтересами особистості та індивідуальними особливостями. Творчий підхід до педагогічної діяльності забезпечує максимальну повноту самореалізації особистості вчителя. Самореалізація в свою чергу виступає формою професійного вдосконалення, яке забезпечує постійне особистісно-творче збагачення вчителя технологіями у професійній діяльності. Творчий підхід до педагогічної діяльності передбачає особливий психологічний клімат на заняттях, побудований на співтворчості учнів та вчителя. За такої організації навчального процесу викладання стає чинником динамічного розвитку та мобілізації зусиль усього колективу, який направлений на розвиток творчої діяльності.

У змісті освіти мають бути присутні не тільки знання про природу, суспільство, техніку, мислення, способи діяльності, але й досвід творчої пошукової діяльності з вирішення нових проблем та досвід ціннісного відношення до об'єктів або засобів діяльності людини. Тому система підготовки майбутніх учителів має бути орієнтована на оволодіння ними передовими педагогічними технологіями, на використання предметних знань з метою більш ефективного виховання, на оволодіння комп'ютерною технікою, формування цілісної наукової картини світу, здатності до життєвого самовизначення учнів.

Основною та найважливішою умовою творчої самореалізації педагога є його професійна компетентність. Сьогодні, коли запрацювали механізми укорінення інновації в освітніх установах, педагогічна наука прийшла до ідеї про органічне існування режимів функціонування та розвитку традиційного та інноваційного навчання. Феномен інновації перетворюється у природний компонент виховного процесу.

Для реалізації комплексу цих умов розвитку педагогічної творчості вчителя необхідна повномасштабна та цілеспрямована робота адміністрації освітньої установи зі створення у школі істинно розвиваючого оточення, із залучення педагогів до інноваційної діяльності, з перетворення методичної роботи на науково-методичну, з активізації внутрішньо особистісних чинників професійного зростання та максимального розкриття творчого потенціалу вчителя. Творчість вчителя необхідно поставити в основу виховання, оскільки креативність вчителя та його учнів знаходяться у прямій залежності. Чим більше творче підходить вчитель до своїх учнів, тим більше творчості будуть проявляти самі учні.

Сучасний успішний учитель – це вчитель, який прагне розвивати особистість дитини, спираючись на емоційні та соціальні фактори; притримується гнучкої програми, не зациклюючись лише на змісті предмету, який він викладає; йому притаманна природна манера викладання, індивідуальний підхід, щирий дружній тон. Як і будь-який інший процес, професійна самореалізація приводить до результатів, які дають можливість аналізувати ефективність його функціонування на основі певних параметрів. Оскільки цей процес пов'язаний з виявленням індивідуальних професійних якостей вчителя, ефективність пов'язана, перш за все, з його педагогічними досягненнями. Крім цього, увага приділяється тому, що оцінка вчителем цих досягнень може бути різною. Для одних головний результат – це високі оцінки учнів, а для інших – рівень вихованості, можливість самостійно орієнтуватися у житті, розвиток особистості тощо. Тобто ефективним результатом може бути те, що співвідноситься з особистісними цінностями вчителя; те, що виражено у його суб'єктивних уявленнях про свій вклад у виховання та про себе, як професіонала. Однак існують і деякі узагальнені уявлення, які дають змогу виділити типові ознаки ефективності самореалізації вчителя.

Прийнято вважати, що ефективність зусиль педагога як транслятор знань оцінюється по рівню їх сприйняття учнем. Тобто традиційний показник високої результативності роботи педагога – це рівень знань учнів. Їх успіхи стають головним орієнтиром роботи вчителя. І якщо вчитель визнає це як самоціль своєї педагогічної діяльності, то даний критерій може бути основним у визначенні ефективності його професійної самореалізації. В інших випадках критерії можуть бути іншими, визначеними відповідно до орієнтацій вчителя: взаємодія з колегами, особисті досягнення та ін.

Сучасний вчитель зорієнтований на достатньо високий рівень професійної підготовки. Його досягнення, прояв своїх знань та умінь реалізуються в межах найбільш складних освітніх програм, які часто недоступні деяким категоріям учнів. У такому випадку критерії ефективності професійної діяльності можуть бути переміщені на сторону інших цінностей, які знаходяться в основі професійної діяльності вчителя та

відповідають різним категоріям населення. Це зумовлює реалізацію стратегії диференціації способів навчання та виховання.

Особистість вчителя є стрижневим чинником його праці: вона визначає його професійну позицію у педагогічній діяльності, педагогічному спілкуванні та впливає на результат педагогічного процесу. В ході педагогічного процесу діяльність вчителів підпорядковується реалізації трьох типів цілей: перше за все, це інтереси організації (якість академічної успішності та виховання учнів), по-друге, їх особисті потреби (потреба у матеріальній винагороді, реалізації творчого потенціалу, кар'єри), по-третє, цілі групи (стабільність, узгодженість позицій усіх членів групи, колективу тощо).

Впродовж останніх десятиліть помітні суттєві зміни у соціокультурному плані, які не могли не торкнутися основних аспектів роботи вчителя іноземної мови. На сьогоднішній день виховання розглядається як культуротворчий процес, який дозволяє перетворити людину у носія культури. Такий погляд на виховний та навчальний процеси призводить до зміни навчально-виховних цілей та роботи вчителя іноземної мови загалом.

Проголошення широких та гуманістичних цілей виховання виводить на перший план загальнокультурний та духовно-моральний розвиток особистості. Саме тому сучасний навчальний процес вивчення іноземних мов зорієнтований на вивчення іноземної культури та має своєю кінцевою метою виховання "людини культури". Одночасно, не дивлячись на теоретичну розробку культурологічних концепцій особистісно-зорієнтованої освіти, слід зазначити нездатність сучасної школи реалізувати ці положення повною мірою. Існують труднощі, зумовлені переважанням когнітивного змісту навчання з одної сторони, і неготовністю вчителя до прийняття та вирішення оновлених професійних завдань творчим способом та до професійно-особистісного самовизначення, з іншої.

Найважливішим напрямком удосконалення викладання іноземних мов є поглиблення гуманітарності. Здійснення гуманізації навчання під силу вчителю, який не знаходиться в рамках свого предмету, але і перебуває носієм інтегративного гуманітарного знання, вміло використовуючи можливості спілкування з учнями для розширення їх кругозору та становлення у них моральних орієнтирів. Саме такі вимоги є актуальними для вчителя іноземної мови, а це нелегке завдання неможливе без нестандартного творчого підходу до професійної діяльності та прагнення самореалізуватись у ній.

Вчитель, який у змозі працювати з учнем як з особистістю, має розуміти і себе як особистість. В існуючих соціокультурних умовах вихованню надається головна роль у значущості соціалізації особистості, розвитку її моральної сфери та моральної сутності. Однак потрібно погодитись, що школа не може у потрібній мірі впливати на духовно-моральне становлення підростаючого покоління, якщо вчитель сам не володіє тим духовно-моральним потенціалом, який би став основним фактором створення потрібної атмосфери виховного процесу.

Більше того, приймаючи активну участь у вихованні "людини культури", вчитель повинен розуміти, що духовність – це основа культури суспільства і людини зокрема. У той же час, духовність розглядається як вираження змісту і рівня розвитку культури у суспільстві. Якщо намагатися охарактеризувати модель особистісних якостей, які відображають портрет вчителя іноземної мови нової формації, то вона буде включати в себе такі характеристики: емпатійність, толерантність, комунікабельність, конгруентність, активність, самостійність, ініціативність, креативність, гнучкість мислення, потреба у самопізнанні, саморозвитку, самовдосконаленню, різносторонні інтереси.

Потреба у самопізнанні, саморозвитку, самовдосконаленні – це якість, яка виражає сутність всієї педагогічної діяльності, направленої на виховання «людини культури». Така особистісна позиція засновується на аналітичних можливостях, проблемному баченні матеріалу, подій, умінні давати оцінку явищу з різних точок зору. Наявність різносторонніх інтересів дозволяє вчителю не розчинятись у своїй професії, а навпаки, проявляти та розвивати свої можливості до творчого відношення до життя. Позиція, при якій особистість багатіше професії, дає величезну можливість вчителю критично оцінювати себе, зберігати здатність радіти життю і не замикатись у професії, а творити і бути яскравою креативною особистістю.

Не секрет, що інтерес до навчальної діяльності спирається не тільки на зміст матеріалу, а у більшій мірі на особистість самого вчителя. Найважливішим напрямком удосконалення викладання іноземних мов є поглиблення гуманітарності. Гуманітарність проявляється у культуротворчості – залученні учнів до досягнень матеріальної та духовної культур та розвитку на цій основі творчості у сфері культури.

Здійснення гуманізації навчання під силу вчителю, який не знаходиться лише в рамках свого предмету, але і перебуває носієм інтегративного гуманітарного знання, вміло використовуючи можливості спілкування з учнями для розширення їх кругозору та становлення у них моральних орієнтирів. Саме такі вимоги є актуальними для вчителя іноземної мови, оскільки головним його завданням є не тільки навчання іноземної мови, а ще й тісне знайомство з культурою країни, мову якої він викладає. А це нелегке завдання неможливе без нестандартного творчого підходу до професійної діяльності та прагнення самореалізуватись у ній.

Виходячи з того, що культура стає джерелом та основою духовності у руках духовної людини, глобальним стратегічним завданням сучасного вчителя іноземної мови є перетворення менталітету сучасного вчителя – транслятора та репрезентатора культур. Такому вчителю синтез професійної діяльності та творчої самореалізації у цій діяльності просто необхідний.

Особливої ваги набуває діяльність, спрямована на виховання в учнів оцінно-емоційного ставлення до оточуючого світу, толерантного ставлення до людей іншої культури, іншого менталітету, до об'єктивного

оцінювання свого місця в різнобарвній світовій спільноті, що, в цілому, сприяє вихованню потреби і готовності долучитися до діалогу культур.

Серед критеріїв творчої педагогічної діяльності вчителя основними є такі показники, як здатність розробляти принципово нові підходи до навчання, виховання і розвитку учнів; модернізувати зміст, форми, методи та засоби навчально-виховного процесу, зокрема з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарувань; комплексно використовувати у професійній діяльності сукупність теоретичних знань і практичних навичок; бачити нову проблему у зовнішній знайомій ситуації, знаходити варіантні шляхи її вирішення; здійснювати вибір дій у конкретній педагогічній ситуації; проводити систематичний самоаналіз професійної діяльності, науково-дослідницької роботи, досвіду своїх колег; реалізовувати на практиці принципи педагогіки співробітництва; проявляти гнучкість при виборі оптимального управлінського рішення нестандартних ситуацій; оригінально конструювати навчально-виховний процес.

Саме у процесі творчої професійної діяльності розкриваються творчі можливості педагога, відбувається їх реалізація та розвиток. За таких умов виникає необхідність підготовки вчителя до усвідомлення рівня власної творчої педагогічної діяльності, формування у нього потреби аналізувати власний педагогічний досвід і впроваджувати педагогічний досвід інших з урахуванням своєї творчої індивідуальності. Під творчою індивідуальністю розуміємо: сформованість творчих здібностей, наявність творчого потенціалу, потреби у творчій діяльності з метою самореалізації, самоствердження; диференціацію творчої праці, її визначеність у певному виді діяльності (зокрема, у професійній); певний рівень творчих досягнень людини; особистісний стиль творчості; наявність особливої ієрархії мотивів, серед яких мотив творчого самоствердження займає провідне місце.

Здатність вчителя до педагогічної творчості характеризується, перш за все, високим рівнем розвитку педагогічної креативності та професійною компетентністю (рівнем володіння предметом, який викладається, набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, які забезпечують ефективність його взаємодії з учнями щодо розвитку творчих можливостей учнів у навчально-виховному процесі).

Педагогічна креативність вчителя розвивається протягом всієї педагогічної діяльності і є вирішальним фактором його просування до вершин педагогічної майстерності. До ознак педагогічної креативності вчителя відносимо такі, як пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності; проблемне бачення ситуації; творчу фантазію, розвинене уявлення; специфічні особистісні якості; специфічні мотиви; комунікативні здібності; здатність до самоуправління; високий рівень загальної культури. Ще В.О.Сухомлинський підкреслював, що лише творчий учитель здатен запалити в учнях жагу до знань, тому кожному педагогу необхідно розвивати креативність, яка є незаперечним показником його професійної компетентності. Будь-яка діяльність вважається творчою, якщо її продукт характеризується новизною, що може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. У педагогіці таким продуктом можуть бути нові навчальні технології, форми, методи навчання і виховання, зростання педагогічної майстерності вчителя.

Педагогічна праця нетворчою не буває і бути не може. Діяльність вчителя, яка вже за своєю суттю є творчою, значною мірою визначається різноманітністю, складністю і делікатністю його предмета - людської особистості, що формується. Неповторними є діти, умови, особистість самого вчителя, а тому будь-яке педагогічне рішення зумовлюється цими завжди нестандартними факторами.

Творчість не є вродженою якістю особистості, а розвивається в безпосередній активній діяльності. Цьому сприяють формування організації співробітництва у системі „вчитель-вчитель”, „вчитель – учні”; вивчення досвіду колег та цілеспрямована робота адміністрації школи, що проявляється у створенні необхідних умов для розвитку творчих здібностей учителів (психологічний клімат у колективі, матеріальна база, розробка та реалізація на практиці проектів педагогічних майстерень, стимулювання творчо працюючих учителів, вільний час).

Отже, творчість має вагоме значення в діяльності вчителя і виконує ряд функцій: дидактичну, формуючу, психологічну, варіативну. Вона є необхідною умовою для самореалізації особистості вчителя.

Проблема самореалізації складна та багатогранна, оскільки об'єднує кілька відносно самостійних наукових напрямків, кожен з яких збагачує уявлення про проблему розвитку професійної компетентності педагогів та вчителів іноземної мови зокрема.

Підготовку майбутнього вчителя до педагогічної творчості можна розглядати як об'єктивний творчий процес, що зумовлюється потребами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, пріоритетними завданнями реформування освіти в Україні; органічним входженням в систему професійної підготовки майбутнього вчителя; відповідністю змісту, форм і методів підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості сучасному рівню розвитку психолого-педагогічної науки і практики; взаємозумовленістю специфіки та закономірностей творчого процесу і особливостей формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя.

Творчим педагогом може стати той, чий педагогічний талант буде доповнений спеціальною педагогічною освітою і буде розвинений у практичній педагогічній діяльності. Справжнім педагогом може і не стати той, хто сподівається тільки на свій педагогічний талант або ж тільки на отриману ним педагогічну освіту. Не можна очікувати закінчення вищого педагогічного навчального закладу, щоб потім у практичній діяльності стати справжнім творцем і майстром своєї справи. Потрібно саме у студентські роки набувати

професіоналізму, розвивати свої творчі здібності. А для цього потрібна щоденна і наполеглива праця. Тому поняття навчання у педагогічному навчальному закладі означає не лише засвоєння знань, а й розвиток творчих здібностей, формування професійних якостей і вмінь, що допоможуть самореалізуватися особистості майбутнього педагога. Така система навчання складна і навчальними планами не завжди передбачена, проте сьогодні це найактуальніше завдання педагогічного навчального закладу. Необхідність індивідуально-творчого розвитку студентів визначається цільовими орієнтирами сучасної загальноосвітньої та професійної школи, головним завданням яких є розвиток особистості, створення умов для її творчого саморозвитку, розкриття всіх її обдарувань, самореалізації у професійно-педагогічній діяльності.

Отже, на сучасному етапі актуалізуються пошуки нових моделей організації навчального процесу у ВНЗ, спрямованих на досягнення максимального розвиваючого ефекту у процесі становлення особистості майбутнього вчителя та реалізацію його творчого потенціалу.